

فصلنامه علمی - تخصصی معارف علوم اسلامی و علوم انسانی

سال ۴ - بهار ۱۴۰۳ - شماره شانزدهم - ص ۱۹۶-۲۱۳

روش‌های تدریس کارآمد در آموزش مجازی

زهرا فاضلی^۱

چکیده

پیشرفت در فناوری ارتباطات و اطلاعات سبب ایجاد نگرشی جدید در امر آموزش و شیوه‌های آن گردیده است. یکی از جدیدترین نتیجه‌ی دگرگونی‌های اخیر در این حیطه، آموزش مجازی است. مقاله‌ی حاضر به روش کتابخانه‌ای است که با توجه به نظرات اندیشمندان این رشته انجام شده است. هدف این پژوهش بررسی روش‌های تدریس کارآمد در آموزش مجازی است. از آنجاکه مبحث آموزش نیز مانند بسیاری از راهبردهای دیگر از ویژگی قابلیت بهینه‌سازی برخوردار است، لذا با توجه به وضعیت جامعه‌ی معاصر و حضور تکنولوژی و فناوری‌های موجود، مبحث آموزش مجازی مطرح شده و در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته به جد به آن پرداخته می‌شود.

کلیدواژه‌ها: دانش‌آموزان، آموزش مجازی، روش تدریس

---

^۱ گروه علوم تربیتی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

مقدمه

مقطع تحصیلی ابتدایی یکی از مهم‌ترین و پایه‌ای‌ترین دوران تحصیلی افراد به حساب می‌آید و در همه‌ی کشورها برای بهبود پیشرفت تحصیلی و یادگیری در آنان برنامه‌ریزی‌هایی صورت می‌پذیرد (شقاقی؛ ۱۴۰۲). پیشرفت در فناوری ارتباطات و اطلاعات سبب ایجاد نگرشی جدید در امر آموزش و شیوه‌های آن گردیده است. یکی از جدیدترین نتیجه‌ی دگرگونی‌های اخیر در این حیطه، آموزش مجازی است. آموزش مجازی به‌عنوان رویکردی نوآورانه در آموزش و پرورش، فرصت‌های جدید را در عرصه تعلیم و تربیت ایجاد کرده و امکان یادگیری در همه‌ی زمان‌ها و مکان‌ها را فراهم آورده است (کاظمی و همکاران؛ ۱۴۰۲).

آموزش مجازی به مجموعه فعالیت‌های آموزشی گفته می‌شود که با بهره‌گیری از وسایل الکترونیک اعم از صوتی، تصویری، رایانه و شبکه‌های اجتماعی انجام می‌شود. روشی که زمان تحول در روند یاددهی و یادگیری و مدیریت دانایی، در توسعه، عمیق شدن و پایدار نمودن فرهنگ تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات نقش مهم و محوری خواهد داشت. در واقع آموزش مجازی با استفاده از رابطه دوطرفه میان یادگیرنده و استاد یا بین یادگیرندگان کیفیت ارائه دوره آموزشی به بالاترین سطح خود می‌رسد. هم‌اکنون شبکه‌های اجتماعی مجازی یکی از اصلی‌ترین وسیله‌های ارتباطی در سطح اجتماع و دنیا هستند. متنوع بودن کاربران و دانش و علم به اشتراک گذاشته شده در شبکه‌های اجتماعی، خیلی زیاد است؛ بنابراین، می‌توان به اهمیت و ضرورت این شبکه‌ها به‌صورت وسیله‌ای برای بهبود آموزش و یادگیری توجه کرد (یوسفی، ۱۳۹۸: ۱۸). در این شیوه‌ی آموزش، فراگیر دروس را به‌صورت برخط دریافت کرده و در طول سال تحصیلی، هر زمانی که بخواهد می‌تواند وارد کلاس شده و مطالب را دریافت کند (Aliari&etal، ۲۰۱۸).

شناخت و آگاهی مدرسان از نظریه‌های یادگیری و الگوهای تدریس اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا امکان آموزشی جایگاهی برای هدایت، نظارت و یادگیری هستند و معلم چون راهنما، ناظر و سازمان‌دهنده هست. معلم افزون بر آگاهی‌های لازم در زمینه ماده درسی، باید درباره‌ی شیوه‌های طراحی آموزشی و ارزشیابی آن نیز دانش و مهارت کافی داشته باشد. اهمیت و ثمربخشی روش‌های تدریس و یادگیری بهتر همواره موردنظر دانشمندان و محققین علوم تربیتی بوده است. تاریخچه مطالعات نشان می‌دهد روش‌های تدریس چه در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و چه در ایجاد انگیزه و خاطر، پرورش شخصیت و رشد خلاقیت آنان مؤثر است، وظیفه‌ی معلمان در فرایند تدریس تنها انتقال واقعیت‌های علمی به دانش‌آموزان نیست؛ بلکه باید موقعیت و شرایط مطلوب یادگیری را فراهم نماید و چگونه اندیشیدن و چگونه آموختن را به شاگردان بیاموزند. روش‌های تدریس به منزله‌ی روشنایی‌های متفاوتی هستند که هرکدام بردشان تا شعاع خاص را در بر می‌گیرند. البته باید بیان کرد که هر یک از روشنایی‌های فوق در ارتباط با موقعیت‌های مختلف از کارایی ویژه برخوردار هستند (قلی زاده، ۱۴۰۰).

روش

روش پژوهش حاضر تحلیل توصیفی اسنادی است. جهت گردآوری اطلاعات از مطالعات کتابخانه‌ای در کتب و مقالات علمی منتشر شده، استفاده شده است. کلیدواژه‌های عنوان (روش‌های تدریس کارآمد در آموزش مجازی) مورد جستجو قرار گرفته است. در طی فرایند تعدادی منبع مرتبط در بازه‌ی زمانی مشخص استفاده شده است.

مبانی نظری

آموزش مجازی

آموزش مجازی مجموعه وسیعی از نرم‌افزارهای کاربردی و شیوه‌های آموزشی شامل آموزش مبتنی بر رایانه، آموزش مبتنی بر وب، کلاس‌های درس مجازی و غیره است. آموزش الکترونیکی به کمک رایانه‌ها از طریق رسانه‌های الکترونیکی، اینترنت، وب، شبکه‌های سازمان‌یافته مثل اکسترانت و اینترانت و پخش ماهواره‌ای، دیسک و نوارهای صوتی و DVD و CD-ROM سخت، بسترهای چندرسانه‌ای مانند تصویری ارائه می‌شود. در واقع، آموزش الکترونیکی آموزش از راه دور بر مبنای فناوری است. به عبارت دیگر، محتوای دوره آموزشی با استفاده از انتقال صدا، تصویر و متن ارائه می‌شود که با بهره‌گیری از ارتباط دوسویه بین افراد فراگیر و معلم یا بین فراگیران، کیفیت ارائه دوره آموزشی به بالاترین سطح خود می‌رسد. استفاده از تجهیزات و امکانات پیشرفته‌تر، امکان ارائه اطلاعات و دانش را با کیفیت بهتر و بالاتر فراهم می‌سازد (خدا ویسی، سراجی، ۱۳۹۷: ۱۵).

تاریخچه آموزش مجازی

کلمه آموزش مجازی اولین بار در سال ۱۹۹۹ در سمینار سیستم‌های CBT مورداستفاده قرار گرفت و معادل کلمه‌هایی مانند «آموزش آنلاین» و «آموزش الکترونیک» قرار گرفت. در دهه ۱۸۴۰ یک استاد دانشگاه به نام ایساک پیتمن به دانشجویان خود شیوهی خلاصه‌نویسی را یاد داد. این شیوهی نوشتاری که برای افزایش سرعت نوشتن طراحی شد، در بین منشی‌ها، روزنامه‌نگاران و سایر اشخاصی که با نوشتن سروکار داشتند، خیلی متداول شد.

پیتمن از طریق ایمیل، تکالیف و درس‌ها را برای شاگردان خود ارسال می‌کرد و پس از انجام کار توسط آنها، تکالیف زیادتری ارسال می‌کرد. سال ۱۹۲۴ یک دستگاه برای تست گرفتن ابداع شد. با این دستگاه، شاگردان می‌توانستند از خود امتحان بگیرند. سال ۱۹۵۴، بی اف اسکینر، استاد دانشگاه هاروارد یک ماشین آموزش ابداع کرد که به مدرسه‌ها یاری می‌رساند تا برنامه‌های آموزشی خود را به دانش‌آموزان انتقال دهند. در نهایت در سال ۱۹۶۰ یک برنامه‌ی آموزشی مبتنی بر کامپیوتر به دنیا معرفی شد. در این میان ابزار آموزش مجازی نیز به تدریج پیشرفته‌تر شد. اولین نسخه‌ی مک در دهه ۱۹۸۰ اشخاص را توانا کرد تا از کامپیوتر در خانه‌های خود بهره‌برند، لذا راحت‌تر توانستند مسائلی ویژه و مهارت‌هایی تازه فراگیرند.

رفته‌رفته محیط‌های آموزش مجازی توسعه یافت و دسترسی مردم به اطلاعات آنلاین و امکانات آموزش مجازی راحت‌تر شد.

از سال ۲۰۰۰ کم‌کم کسب‌وکارها استفاده از آموزش الکترونیک برای آموزش کارمندان خود را آغاز کردند.

امروزه هم کارکنان تازه‌کار و هم کارآزموده برای آشنایی با کار و بهبود مهارت‌های خود از این سیستم تازه آموزشی بهره‌می‌برند. اشخاص در خانه به برنامه‌های آموزشی دسترسی دارند، مدارک آنلاین به دست می‌آورند و دانش و مهارت خود را افزایش می‌دهند (سیاحت خواه، ۱۳۹۱، ۷۳).

مزایای آموزش مجازی

هدف آموزش الکترونیکی توسعه دانش و مهارت‌های نیروی انسانی با بهره‌گیری از برنامه‌ای به‌روز و مقرون‌به‌صرفه است. حتی اگر کارمندان موسسه‌های وقت کافی برای حضور در کلاس‌های سنتی را داشته باشند. **مزایای آموزش مجازی موارد زیر می‌باشند:**

- کاهش هزینه‌های آموزش
- آرامش و راحتی در این کلاس‌ها
- عدم محدودیت و وابستگی به زمان و مکان
- مناسب افراد شاغل که زمان لازم برای کلاس‌های حضوری ندارند
- ایجاد تعامل و ارتباط دوطرفه بین مدرس و یادگیرنده
- کاهش اتلاف زمان‌هایی که می‌بایست برای انجام کلاس‌های حضوری تلف می‌شد.
- عدم نیاز به دروسهای ثبت‌نام برای شروع مجدد کلاس‌ها و انتظار برای شروع کلاس‌ها
- شرکت تعداد بیشتری از افراد در یک کلاس در شیوه آموزش مجازی

از مزایای دیگر آموزش الکترونیکی می‌توان به این موارد اشاره کرد:

الف- آموزش همیشگی: برای تمام افراد و در هر مکان و زمانی وجود دارد. در این نوع آموزش، دسترسی یادگیرندگان به مطالب و محتوای دوره به زمان و مکان بستگی ندارد، در آموزش الکترونیکی اشخاص توانا هستند که در هر ساعت از شبانه‌روز و در طول هفته به یادگرفتن مطالب موردنیازشان بپردازند.

ب- صرفه‌جویی در هزینه‌ها: آموزش الکترونیکی از هزینه‌های رفت‌وآمد و هزینه‌های مربوط به اساتید و مشاوران می‌کاهد و از هدررفت زمان پیشگیری می‌کند. در این نوع آموزش، دوره‌های آموزشی می‌توانند به جلسات کوتاه‌تری تقسیم شوند و در عوض در روزها و هفته‌های بیشتری ارائه شوند. در آموزش الکترونیکی، مؤسسات، کارمندان خود را از دست نمی‌دهند و بازدی کارکنان بالا می‌رود. چون به رفت‌وآمد در ساعت پر ترافیک احتیاج ندارند.

پ- تعامل بین معلم و یادگیرندگان: راه‌حل آموزش الکترونیکی، مانند آموزش سنتی، باعث تعامل میان یادگیرنده و معلم برای فهم صحیح مفهوم‌ها می‌شود با این فرق که در مباحثه بین دو یادگیرنده، دیگر اعضای کلاس می‌توانند بدون توجه به مباحثه، به ادامه آموزش بپردازند و مجبور به شرکت در بحث می‌شوند. فنون ارتباطات و تدریس در محیط تعامل‌ها را امکان‌پذیر می‌کند. تعامل در آموزش الکترونیکی در زمینه‌هایی مثل اتاق‌های گفتگو، تابلوهای آگهی‌ها، ایمیل و غیره ممکن است.

ت- فراگیری بدون ترس: دانشجویانی که در یک دوره آنلاین ثبت‌نام می‌کنند، وارد زمینه بی‌خطری می‌شوند که می‌توانند در آن موضوعات تازه‌ای را آزمایش کنند و کسی که اشتباه می‌کند بدون اینکه خود را در مقابل قضاوت سایرین واقع دهند. این توانایی به‌خصوص موقعی ارزش دارد که یادگیرندگان فراگیری مهارت‌هایی مانند تصمیم‌گیری و هدایت را تجربه می‌کنند. شرایط بدون ترس، اعتمادبه‌نفس و خلاق بودن را افزایش می‌دهد.

ج- آموزش به‌روز: برای مؤسسات و شرکت‌های تولیدی و آموزشی موضوع مهم تربیت نیروها باتوجه به پیشرفت فناوری است تا آنها را برای ورود به بازارهای رقابت و کسب منفعت بیشتر آماده کنند. در آموزش الکترونیکی، مدیران آموزشی می‌توانند صفحات و محتواهای آموزشی خود را باتوجه به نیازهای جامعه و بازار کار، لحظه‌لحظه تغییر دهند درحالی‌که در آموزش سنتی مراحل بازمینی و تغییر محتوا، ماه‌ها به طول می‌انجامد. دفعات برگزاری کلاس برای یک یا چند بار نه هزینه بر است نه مکان اختصاصی لازم خواهد داشت و نه زمان ویژه‌ای را می‌طلبد. یعنی فراگیر تا زمانی که مطلب را متوجه شود می‌تواند مطالب آن جلسه آموزشی را تکرار و مرور کند (سیاحت خواه، ۱۳۹۱: ۷۳).

تدریس

تدریس عبارت است از تعامل یا رفتار متقابل معلم و شاگرد، بر اساس طراحی منظم و هدف‌دار معلم برای ایجاد تغییر در رفتار شاگرد. تدریس مفاهیم مختلفی را مانند نگرش‌ها، گرایش‌ها، باورها، عادت‌ها و شیوه‌های رفتار و به‌طور کلی انواع تغییراتی را که می‌خواهیم در شاگرد ایجاد کنیم، در بر می‌گیرد (میرزاحمدی، ۱۳۹۳: ۱۷).

مفهوم تدریس به آن قسمت از فعالیت‌های آموزشی که با حضور معلم در کلاس درس اتفاق بیفتد اطلاق می‌شود. تدریس بخشی از آموزش است و همچون آموزش یک سلسله فعالیت‌های منظم، هدف‌دار و از پیش تعیین شده را در بر می‌گیرد و هدفش ایجاد شرایط مطلوب یادگیری از سوی معلم است. به آن قسمت از فعالیت‌های آموزشی که به وسیله‌ی رسانه‌ها و بدون حضور و تعامل معلم با دانش‌آموزان صورت می‌گیرد به‌هیچ‌وجه تدریس گفته نمی‌شود؛ بنابراین آموزش معنایی عام‌تر از تدریس دارد. به‌عبارت‌دیگر می‌توان گفت هر تدریسی آموزش است، ولی هر آموزشی ممکن است تدریس نباشد.

چهار ویژگی خاص در تعریف تدریس وجود دارد که عبارت‌اند از:

- الف) وجود تعامل بین معلم و دانش‌آموزان
- ب) فعالیت بر اساس اهداف معین و از پیش تعیین شده
- ج) طراحی منظم با توجه به موقعیت و امکانات
- د) ایجاد فرصت و تسهیل یادگیری (شعبانی، ۱۳۹۰: ۹)

تقسیم‌بندی روش‌های تدریس:

۱- روش‌های تاریخی: در این روش فراگیر موجودی انفعالی است و معلم به‌عنوان انتقال‌دهنده‌ی اطلاعات، مسئولیت اصلی آموزش را بر عهده دارد. او تلاش می‌کند ذهن فراگیران را با انبوهی از مفاهیم، اصول و اصطلاحات درس‌ها انباشته سازد و به‌این‌ترتیب رفتار آن‌ها را نسبت به قبل تغییر دهد. در این نوع روش تدریس، برنامه‌ی درسی غیرقابل انعطاف است و معلم فراگیر به اجبار از محتوای مشخصی استفاده می‌کند. معلم تصور می‌کند که عامل اصلی تدریس، خود اوست و به‌عنوان گنجینه‌ی معلومات در برابر فراگیران ظاهر می‌شود. شاید به همین دلیل، به این گونه روش‌ها و الگوها، روش‌های معلم محور نیز می‌گویند.

۲- روش‌های نوین: در این الگو فراگیری علایق و توانمندی‌های او در مرکز توجه قرار دارد و معلم تلاش می‌کند تا توانایی فراگیران را تقویت کند. معلم هنگام تدریس از وسایل و امکانات آموزشی زیادی استفاده می‌کند و یادگیری مؤثر را از طریق تمرین‌ها و فعالیت‌های متنوع به عهده‌ی فراگیران می‌گذارد و آنان را در تحقق اهداف و یادگیری مفاهیم درس دخالت می‌دهد. معلم، راهنما و هدایت‌کننده‌ای است که پایه‌پای فراگیر مسیر آموزشی را طی می‌کند و به او کمک می‌کند تا درس را به طور عمیق و از روی علاقه یاد بگیرد (صفوی، ۱۳۹۸: ۲۷۹).

- ویژگی‌های روش تدریس فعال

نظریه‌پردازان تدریس تعاملی معتقدند که مهارت‌های مهم زندگی با تجربه‌های تعاملی تقویت می‌شود.

در این قسمت به بعضی از خصیصه‌های شیوه‌های تدریس فعال که الزام استفاده از این شیوه‌ها را آشکار می‌سازند اشاره می‌شود: (شعبانی، ۱۳۹۶؛ یغما، ۱۳۹۲).

۱- در روش‌های فعال تدریس یادگیری عبارت است از تحولات تجربه در اثر رفتار یادگیرنده و بدست آوردن سازه تازه‌ای از عملیات ذهنی. در این شیوه‌ها فراگیری وابسته به تغییر ذهنی کودک است و تحول روانی شرح دهنده فراگیری است.

۲- یادگیری در روش‌های فعال تدریس بر اساس اکتشاف و استقرار است. بنابراین در این شیوه‌ها چگونه یادگرفتن مهم‌تر از چه چیز یادگرفتن است. در روش‌های تعاملی دانش‌آموزان شیوه یادگرفتن را نیز یاد می‌گیرند.

۳- ماهیت یادگیری، تعاملی است خلاق که بدون توقف میان شاگرد و وضعیت آموزشی در جریان است. همان‌گونه که پیازه گفت، بیشتر آموخته‌های اصلی ما نتیجه تعامل با دیگران است. در شیوه‌های فعال تدریس آنچه شاگرد انجام می‌دهد، موجب یادگیری می‌شود. فراگیرنده بر اثر تأثیر خود بر محیط و واکنش فعال در مقابل عمل محیط پیشرفت را کسب می‌کند.

۴- معلمان فعالیت‌های یادگیری از راه تعاملی را طوری سازماندهی می‌کنند که دانش‌آموزان به یکدیگر وابسته باشند و هیچ یک از اعضای گروه نتواند موفق شود مگر این که تمام اعضاء موفق شوند. شعار کلاس تعامل و همیاری این است: یا همه نجات می‌یابیم یا همه غرق می‌شویم؛ بنابراین در این روش‌ها ابعاد منفی رقابت دانش‌آموزان حذف می‌شود.

۵- فراگیری حقیقی در این شیوه‌ها عبارت است از روند تغییردادن درک تازه برای تطابق آنها با سازه‌های شناختی فعلی از یک‌طرف و تغییردادن سازه‌های شناختی برای تطابق آن با درک تازه.

۶- فراگیرنده منبع اصلی تحول خود است. فراگیری فعالیتی است که از فراگیرنده سر می‌زند و مدام در حال تغییر است؛ بنابراین یادگیرنده هم تجربه را تغییر می‌دهد و هم خود را طبق تجربه تغییر می‌دهد.

۷- در روش‌های فعال تدریس، یادگیری ثابت و پایداری بیشتری دارد. دانش‌آموزان غالباً در سطوح بالاتر زمینه شناختی درگیر می‌شوند و اکتسابات فراگیرنده در عمق بسترهای عاطفی و رفتاری نیز وارد می‌شود.

۸- در تدریس تعاملی بیشتر بر گزینش آزادانه مؤلفه‌ها و ارزش‌ها برای کسب حقایق علمی - اجتماعی طبق فعالیت‌های مردم‌سالارانه تأکید می‌شود؛ بنابراین سه اصل آزادی، مسئولیت و انتخاب نقش مهمی در این شیوه‌ها ایفا می‌کنند.

۹- در تدریس فعال و تعاملی هدف بدست آوردن حقیقت‌های علمی از راه تحقیق، تفکر، بحث و استدلال منطقی، اصلاح و تقویت درک و فهم مهارت‌های تفکر است. شیوه‌های تعاملی فرصت مناسبی برای فراگیرنده‌ها پدید می‌آورد، تا بتوانند بر تجارب خود، انعکاس داشته باشند و در نهایت، قادر شوند تا تضادهای میان فهم و درک‌های موجود خود را با تجارب تازه، حل کنند و فهم و درک‌های بدیهی را در نظر بگیرند.

۱۰- یادگیری توسط شیوه فعال در تقویت اعتمادبه‌نفس دانش‌آموزان خیلی تأثیر دارد. دانش‌آموزان موفقیت‌ها و پشتیبانی را در گروه تجربه می‌کنند و موقعی که دانش‌آموزان دیگر از آنها پرسش می‌کنند و به مشارکت آنها نیاز دارند خود را ارزشمند تلقی می‌کنند.

علاوه بر این خصوصیات، ده‌ها مورد دیگر را نیز می‌توان بیان کرد که برای جلوگیری از اطاله کلام از گفتن آنها پرهیز می‌شود. شیوه‌های تدریس فعال و تعاملی موجب پیشرفت آگاهی‌های مربوط به روند مردم‌سالاری و بعضی مهارت‌های شناختی؛ مانند تفکر و بررسی ارزش‌ها می‌شوند تا امکان مشارکت در رفتارهای مردم‌سالارانه را به وجود آورند. در این شیوه‌ها سه جنبه پویا و فعال جستجو، اتحاد و تعالی در مرکز فعالیت‌ها واقع هستند و از تعامل این سه جنبه شاگردان در یک‌روند فعال فکری به دانش

و معرفت همراه با تعالی و ارزش می‌رسند. در چنین الگویی، فراگیری یک‌روند تعاملی بین دانش‌آموزان و محیط با وارد شدن در تضادها و مسائل معما مانند است. کلاس درس معمولاً انعکاس‌دهنده کثرت‌گرایی، و بررسی آزادانه موضوعات و مناظره و بحث در مورد تضادهای مختلف موجود است. در شیوه‌های تدریس فعال شاگردان هیچ‌وقت به صورت انفعالی دانش بدست نمی‌آورند، بلکه از راه تعامل با محیط و تجربه، چیزهایی پدید می‌آورند که پیازه آنها را ساخت ذهنی نام‌گذاری می‌کند؛ بنابراین محیط آموزشی بایستی به‌گونه‌ای در نظر گرفته شود که باعث راحتی این تعامل شود. محیط آموزشی باید فرصت‌هایی را برای دانش‌آموزان برای کشف مسیرهای کنش متقابل تأمین کند، تا آنها بتوانند دست به تجربه بزنند و تعهدات خویش را آزمایش کنند؛ بنابراین برای اجرای مؤثر شیوه‌های فعال و تعاملی به‌وجود آوردن تغییرات اصلی در دیدگاه و دیدگاه معلمان، مدیران، دانش‌آموزان، اولیای دانش‌آموزان، محتوای کتاب‌های درسی و محیط آموزشی الزامی است (محمدی، ۱۳۹۷؛ صفوی، ۱۳۹۸).

برای استفاده از روش‌های فعال تدریس در مدارس لازم است فکر معلمان، مدرسان و دانشجویان در مورد پذیرش نوآوری و توسعه روش‌های فعال تدریس تغییر کند و تغییر فکر آنان از طریق ایجاد ذهنیت فلسفی، با ابعاد جامعیت، تعمق و انعطاف‌پذیری ممکن است. برای تحقق چنین امری لازم است همه معلمان به برنامه‌های آموزشی حرفه‌ای پر کیفیت و ادامه‌دار دسترسی داشته باشند تا به آنها اجازه دهد تجربیاتشان را با یکدیگر در میان گذارند و عملکردهایشان را پیوسته بهتر سازند. برنامه‌های تربیت‌معلم نیز باید به نحوی طرح شوند که عملکرد فکورانه را تشویق کنند. توانایی معلمان را بالا ببرند تا بر عملکردشان اثر گذارد. از سوی دیگر نیز لازم است مدیران مدارس این باور را داشته باشند که این روش‌ها از کارآمدی و اثربخشی بالایی برخوردار می‌باشد؛ لذا زمینه را برای به‌کارگیری این روش‌ها فراهم نموده و معلمان را برای به‌کارگیری روش‌های فعال تدریس ترغیب نمایند (غلامی و همکاران، ۱۳۹۹، ۱۶).

انواع روش‌های نوین تدریس

در روش تدریس فعال تلاش بر این است که یادگیرنده خود در بدست آوردن مفهوم مشارکت داشته باشد و از شیوه‌های مختلف به فعالیت‌های ذهنی، علمی، فردی و گروهی مجبور شود، به‌عبارت‌دیگر، محتوا بر روی درگیر شدن دانش‌آموزان در بدست آوردن تجربه‌های یادگیری تأکید داشته و آنها را فعال می‌کند.

۱- روش کنفرانس (گرد هم آیی)

این روش با روش سخنرانی فرق دارد؛ چون در روش سخنرانی، معلم مسئول دادن اطلاعات به دانش‌آموزان است. درحالی‌که در روش کنفرانس اطلاعات توسط دانش‌آموزان گردآوری و ارائه می‌گردد. این شیوه می‌تواند معلوم کند که دانش‌آموزان تا چه اندازه می‌دانند. این شیوه یک وضعیت فعال برای یادگیری پدید می‌آورد. نقش معلم در کنفرانس فقط هدایت و اداره کردن جلسه و پیشگیری از مبحث‌هایی است که باعث انحراف از موضوع کنفرانس و روند منطقی آن شود. این شیوه برای کلیه دروس و سنین گوناگون کاربرد دارد.

۲- روش شاگرد - استادی

قدمت این روش به زمانی که انسان مسئولیت آموزش دهی انسان‌های دیگر را چه از طریق غیررسمی و چه از طریق رسمی به عهده گرفت، می‌رسد و قدمت آن به صدر اسلام برمی‌گردد مسجد نخستین موسسه‌ای بود که چنین سیستمی را برای تعلیم و تربیت مسلمانان به کار برده است. از روش‌های تعلیمی که در روش شاگرد - استادی حائز اهمیت است، روش حلقه یا مجلس است که پیامبر عظیم‌الشان اسلام از این روش به مردم آن زمان آموزش می‌داد. همه افراد در کودکی دوست دارند نقشی غیر از نقش واقعی خود بازی کنند، روش شاگرد - استادی به این نقش خیالی، جامه عمل می‌پوشاند. در این روش به دانش‌آموزان

اجازه داده می‌شود که نقش معلم را ایفا کنند. هدف اساسی این روش آن است که شاگرد، معلم گردد و از این طریق تجارب تازه و ارزشمندی به دست آورد. در این روش، در صورت فقدان معلمان متخصص، تعداد زیادی از دانش‌آموزان مهارت خاص را آموخته‌اند و می‌توان از آنها استفاده کرد (کازمی، ۱۳۹۹: ۶۱).

۳_ روش چند حسی (مختلط)

استفاده از این روش مستلزم به‌کارگرفتن همه حواس است و جریان یادگیری از طریق تمام حواس صورت می‌گیرد. از طریق کاربست این روش می‌توان مطالب و مهارت‌ها را درک کرد، ارتباط مؤثرتری برقرار کرد، مهارت‌ها و مطالب را از یک موقعیت به موقعیت دیگر تعمیم داد. در یادگیری روش چند حسی به‌طور کلی از همه حواس استفاده می‌شود، به بیان دیگر یادگیری بصری که ۵۱٪ از مجموع یادگیری ما از طریق دیدن است، یادگیری سمعی که ۴۱٪ از مجموع یادگیری ما از طریق شنیدن است، لمس کردن، که ۳٪ از مجموع یادگیری ما از طریق لمس کردن است، چشیدن که ۱٪ از مجموع یادگیری ما از طریق چشیدن است و بوییدن که ۱٪ از مجموع یادگیری از طریق بوییدن است (صفوی، ۱۳۹۸: ۴۹).

۴_ روش سخنرانی

معلم به‌صورت شفاهی اطلاعات و مفاهیم را، در طول چند دقیقه تا یک ساعت در کلاس ارائه می‌دهد. در سخنرانی می‌توان معلم را با عنوان پیام‌دهنده و دانش‌آموز را به‌عنوان پیام‌گیرنده تصور کرد. از این دیدگاه سخنرانی روشی یک‌طرفه برای انتقال اطلاعات است که معمولاً یادگیرنده در آن نقش غیرفعالی دارد. محتوای سخنرانی را معلم قبل از ورود به کلاس مشخص می‌کند.

۵_ روش حل مسئله

در این روش معلم سؤالاتی مطرح می‌کند و فراگیران در شرایطی مسئله‌دار واقع می‌شوند. حل مساله را می‌توان به‌صورت جریانی در نظر گرفت که توسط آن یادگیرنده ترکیبی از قواعد پیش‌تر آموخته شده را کشف می‌کند و می‌تواند برای رسیدن به راه‌حلی برای یک وضعیت تازه از آنها استفاده کند و در طی این روند به یادگیری تازه برسد. این موضوع تازه یاد گرفته شده، یک قاعده با قانون رده‌ی بالاتر است که فراگیرنده را توانا می‌کند دیگر مسائل از این نوع را حل کند. رسیدن به هدف در هر اقدامی، نوعی حل مسئله است (ملکی، ۱۳۹۵: ۴۱).

۶_ روش بازگویی

بازگویی روشی است که معلم استفاده می‌کند تا یادگیرنده را در به یاد سپردن اشعار، قواعد، فرمول‌ها، تعاریف و اصطلاحات ترغیب کند. در بازگویی معمولاً معلم از دانش‌آموز انتظار دارد که موضوع به‌خاطر سپرده را کلمه‌به‌کلمه بیان کند. روش بازگویی مطالب، با آنکه اغلب در کلاس‌ها استفاده می‌شود، اما متأسفانه الزاماً بر تحقق یادگیری توجه نمی‌کند. کارکرد این روش فقط نشان می‌دهد که دانش‌آموز مطالب موردنظر را به‌خاطر سپرده است. گاهی هدف معلم این است که دانش‌آموز مسائلی را به‌خاطر بسپرد تا برای درک مفهوم ویژه‌ای از آن استفاده کند، در این شیوه صورت به‌کارگیری احتمال دارد مفید باشد.

۷_ روش پرسش و پاسخ

روش پرسش‌وپاسخ روشی است که معلم توسط آن یادگیرنده را به تفکر در مورد مفهومی تازه یا بیان مطالبی یاد گرفته شده تشویق می‌کند. معلم، وقتی که می‌خواهد مفهوم دقیقی را در کلاس طرح کند یا توجه یادگیرندگان را به موضوعی جلب کند روش پرسش‌وپاسخ را استفاده می‌کند و نیز بدین‌وسیله یادگیرنده را ترغیب می‌کند تا آگاهی خود را در مورد مساله ای بگوید،

احتمال دارد برای مرور کردن مطالبی که قبلاً تدریس شده‌اند سودمند باشد، یا ابزار خوبی برای ارزشیابی میزان فهم یادگیرنده از مفهوم موردنظر باشد (شعبانی، ۱۳۹۰: ۸۱).

۸_ روش تمرینی

معلم توسط تمرین، یادگیرنده را به تکرار مطلب یا استفاده از آن ترغیب می‌کند تا یادگیرنده در موضوع موردنظر مهارت موردنیاز را بدست آورد. مثلاً معلم انگلیسی از یادگیرنده می‌خواهد که با تکرار شفاهی اصطلاحات، تلفظ درست آنها را یاد بگیرد، یا بعد از پیدا کردن روش ساخت جملات شرطی، پنج جمله شرطی بسازد. احتمال دارد معلم ریاضی، بعد از درس دادن مفهوم مشتق و روش مشتق‌گیری از توابع، از دانش‌آموزان بخواهد که ده مسئله در ارتباط با این موضوع را حل کنند. در همه‌ی موارد بالا معلم، با استفاده از روش تمرینی، دانش‌آموزان را به تکرار یا استفاده از معانی موردنظر ترغیب می‌کند.

۹_ روش تدریس مشارکتی

تدریس مشارکتی یک شیوه تدریس در گروه‌های کوچک است؛ ولی هر تدریسی که با بهره‌گیری از گروه انجام می‌شود، ضرورتاً نمی‌تواند تدریس مشارکتی باشد. چون تدریس مشارکتی اقتضائات و شیوه‌های خاص خودش را دارد و تا موقعی که این اقتضائات به شیوه درستی انجام نشود نمی‌شود گفت تدریس مشارکتی انجام شده است. مسئولیت اصلی معلم به‌وجود آوردن بستر مشارکت، همکاری، و صمیمیت گروهی بین دانش‌آموزان است. کار او پدید آوردن رقابت نیست، بلکه به‌وجود آوردن رفاقت و همکاری و صمیمیت بین آنهاست. فلسفه وجودی تدریس مشارکتی دقیقاً به همین دلیل است. با اینکه، به‌خاطر وجود بعضی ویژگی‌های فردی از جمله خصیصه‌های هوشی، شخصیتی، زمینه خانوادگی و... رقابت میان دانش‌آموزان به وجود می‌آید. معلم باید همه‌ی کوشش خود را صرف این هدف کند که دانش‌آموزان موفقیت خود را موقوف به موفقیت دیگران بدانند. در حقیقت به این شعار باور داشته باشند که یا «همگی غرق می‌شویم و یا همگی نجات پیدا می‌کنیم» در این صورت است که دانش‌آموزان تواناتر، دست سایر دانش‌آموزان را خواهند گرفت (فضلی خانی، ۱۳۸۵: ۳۶).

۱۰_ روش نمایشی

در این شیوه معلم معمولاً برای یاد دادن مطلبی ویژه به یادگیرندگان، از وسایل و ابزارهای مختلف بهره می‌برد. در صورتی که معلم نتواند برای یاد دادن مطلب درسی آزمایش انجام دهد، روش نمایشی می‌تواند روش خوبی برای بیان کردن مفهوم برای یادگیرندگان باشد.

۱۱- شیوه آزمایشی (روش اجرا کردن یا یادگیری به‌وسیله عمل)

آزمایش فعالیتی است که در جریان آن فراگیران با به‌کار بردن وسایل و مواد بخصوصی درباره مفهومی خاص عملاً تجربه کسب می‌کنند. آزمایش معمولاً در آزمایشگاه انجام می‌گیرد، اما نداشتن آزمایشگاه مجهز یا وسایل مناسب در مدرسه نباید دلیلی برای انجام ندادن آزمایش در کلاس وسایل بسیار ساده‌ای لازم است که معلم و حتی دانش‌آموز می‌تواند به‌آسانی آنها را تهیه کند. آزمایش، گاهی به‌منظور آشنا کردن دانش‌آموزان با جنبه‌های عملی یک مفهوم، مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای این کار معلم دستور عمل آزمایش را در اختیار فراگیران می‌گذارد و انتظار دارد که دانش‌آموزان با استفاده از دستور کار سرانجام به نتیجه یکسانی برسند. در موارد دیگر آزمایش به‌منظور فراهم آوردن محیطی مناسب برای حل مسئله تلقی می‌شود. در این صورت معلم جهت کلی فعالیت را مشخص می‌کند و فراگیران را بر آن می‌دارد تا در اجرای آزمایش به‌طور مستقل تصمیم‌گیری و نتیجه‌گیری کنند. آزمایش برای تدریس مفاهیم علوم تجربی به‌ویژه فیزیک، بسیار لازم است و بدون آن دانش‌آموز نمی‌تواند مفاهیم موردنظر را به‌درستی فراگیرد (شعبانی، ۱۳۹۰: ۷۸).

۱۲_ روش مباحثه ای (بحث گروهی)

برخی مطالب درسی بر تقویت و بالابردن مهارت‌های اجتماعی، کلامی و ارتباطی استوار است و هدف‌های مدنظر بر آن گروه از مهارت‌هایی که بر روابط فردی و جمعی تأثیر دارند، توجه دارد. این شیوه ارتباطات و انتقال تجربه‌ها، قدرت کلام و بداهه گفتن را در شاگردان تقویت می‌کنند. شیوه بحث گروهی، تعاملی آزموده و منظم درباره‌ی مساله ای ویژه و جالب برای تمام شرکت‌کنندگان در بحث است. در این شیوه، شاگردان با شرکت فعال در فعالیت‌های کلامی جنبه‌های گوناگون یک موضوع را در مباحثه می‌گذارند و در آخر شناخت دقیق‌تری از آن کسب می‌کنند. همچنین می‌فهمند که دیگران نظرهای مختلفی دارند و باید به دیدگاه آنها احترام قائل شد. استدلال کردن و گوش دادن به نظرات و صحبت‌های دیگران را یاد می‌گیرند و تحمل‌پذیری خود را افزایش می‌دهند. همچنین با شیوه بحث گروهی، روابط گروهی را تمرین می‌کنند. در این شیوه، مسئولیت اصلی معلم بررسی و ارزشیابی روند بحث، منطق، ساماندهی و درستی مطالب بیان شده، البته او می‌تواند نقش هدایت‌کننده‌ی مباحثه را داشته باشد و هر جا که بحث از مسیر اصلی خارج شد، آن را به مسیر اصلی راهنمایی کند. نیز بایستی مواظب باشد که اشخاص ویژه‌ای، مبحث را به خود تخصیص ندهند (پورمند و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۸).

۱۳_ استفاده از منابع دیداری و شنیداری

استفاده از منابع دیداری و شنیداری در تدریس را در حقیقت نمی‌توان شیوه مستقل و مجزا دانست. معلم در هر گونه تدریسی می‌تواند از وسایل دیداری و شنیداری کمک بگیرد. گاهی می‌توان در تدریس از وسایلی نظیر رادیو، تلویزیون و ضبط و پخش صوت، نمودار و نقشه استفاده کرد. مثلاً معلم در هنگام سخنرانی ممکن است از عکس استفاده کند، یا برای نمایش دادن یک رابطه علمی از نمودار کمک بگیرد. در مواردی که معلم می‌خواهد یک موضوع اجتماعی را تدریس کند، ممکن است بحث رادیویی مناسبی را که روی نوار ضبط شده است برای فراگیران پخش کند. به‌طور کلی کاربرد صحیح منابع دیداری و شنیداری برای برانگیختن کنجکاوی دانش‌آموزان و تشویق آنها به فراگیران بسیار مؤثر است (صفویف، ۱۳۹۸: ۱۰۴).

۱۴_ الگوی کاوشگری به شیوه حقوقی

این الگو برای یاری به دانش‌آموزان در تبیین مسائل اجتماعی مانند عدالت، برابری، فقر، قدرت، تقویت رشد عمومی و اجتماعی آنها برای بررسی و حل این‌گونه مسائل به روش مذاکره است. در این الگو معلم آغازگر، کنترل‌کننده فضا برای ایجاد یک فضای مثبت کاری و عقلی، باز و پویا است و به یادگیرندگان می‌فهماند که یکدیگر را مستقیم ارزیابی نکنند و به باورها و نظرات یکدیگر احترام بگذارند. این الگو بیشتر برای دوره‌های دبیرستان و دانشگاه کاربرد دارد و در نهایت موجب تقویت روحیه همدلی، قضاوت منطقی درباره مسائل اجتماعی، تحلیل مناسب موضوعات روز و تقویت کارگروهی در دانش‌آموزان می‌شود. مثال: تصور کنید برخی از دانش‌آموزان با سهمیه‌ای شدن کنکور سراسری مخالف هستند، معلم توسط شرکت سهامی فکر با دانش‌آموزان این مسئله را تبیین می‌کند و در آخر به یاری خود دانش‌آموزان به آنها تفهیم می‌کند.

۱۵- الگوی آموختن کنترل خود

هدف این الگو پدیدآوردن تحول کردار درست در دانش‌آموزان است. مثال: دانش‌آموزی که در امتحان دچار اضطراب می‌شود یا از درس ریاضی می‌ترسد، به او یاد می‌دهد که چگونه رفتار خود را تغییر داده و باعث کم‌شدن این اضطراب و ترس در خود شود. در این الگو معلم حامی دانش‌آموزان است و یک فضای مثبت به وجود می‌آورد تا آنها به اصلاح رفتار خود بپردازند. این الگو در سنین گوناگون و تمام دوره‌های تحصیلی کاربرد دارد، و در آخر دانش‌آموزان را توانان می‌سازد تا توصیف، توضیح، پیش‌بینی،

کنترل و تغییر رفتار خود را انجام دهند. در کل معلم با این الگو می‌تواند تحولات درست را در کردار دانش‌آموزان پدید آورد. (میرزاحمدی، ۱۳۹۲: ۵۶).

۱۶_ روش پروژه

از میان روش‌های تدریس فعال در ابتدایی، روش پروژه نقش مؤثری در آشنایی دانش‌آموزان با فرایندهای منظم و مرحله‌ای، یادگیری بسیار ژرف و افزایش اعتمادبه‌نفس در آنان دارد. همچنین حس مسئولیت‌پذیری انجام کار با برنامه‌ریزی و داشتن خلاقیت در رفع موانع و چالش‌ها را تقویت می‌کند. این روش در بدست آوردن مهارت‌های اصلی زندگی فراگیران نقش اساسی دارد، در جوامع پیشرفته، یکی از اهداف برنامه‌های تعلیم‌وتربیت، تکامل شخصیت اشخاص برای بدست آوردن مهارت‌های اصلی زندگی است. در این زمینه ارتقای قدرت مدیریت، برنامه‌ریزی و کنترل از اصول مهم به شمار می‌رود و برای کسب این اهداف انتخاب روش‌های فعال تدریس بسترهای مناسب را تأمین می‌کند (سیف، ۱۳۹۲: ۱۱۵).

در روش پروژه یادگیرندگان مقدمات موردنیاز را تأمین می‌کنند و برای انجام‌دادن پروژه برنامه‌ریزی می‌کنند و برای اجرای درست آن به سازماندهی می‌پردازند و مطابق اهداف و برنامه‌ی زمانی مساله واگذار شده را آغاز می‌کنند و به پایان می‌رسانند.

۱۷- الگوی دریافت مفهوم

این الگو برای تدریس شیوه طبقه‌بندی کردن، نحوه فکرکردن و چگونگی کسب مفهوم به دانش‌آموزان اهمیت دارد. در این الگو معلم به‌عنوان حامی و هدایت‌کننده فرضیه‌های دانش‌آموزان است به‌گونه‌ای که از قبل مفهوم‌ها را انتخاب و در نمونه‌های مثبت و منفی سازمان می‌دهد و فراگیران را جهت نیل به این مفهوم هدایت می‌کند. این الگو دانش‌آموزان را قادر به مفهوم‌سازی پیشرفته، مفاهیم ویژه، استدلال استقرایی، تسلط و آگاهی به چشم‌اندازها، دورنماها، تحمل ابهام و حساسیت به استدلال منطقی در ارتباطات می‌نماید. **مراحل الگوی تدریس دریافت مفهوم به شرح زیر است:**

- عرضه مطالب و شناسایی مفهوم - آزمون دستیابی به مفهوم

- تحلیل راهبردهای تفکر

الگوی تفکر استقرایی

این الگو باعث بهبود ظرفیت تفکر، گردآوری، سازماندهی و کنترل اطلاعات و نام‌گذاری مفاهیم می‌شود. به بیان دیگر این الگو باعث گردآوری اطلاعات سازماندهی و کنترل مطالب می‌شود. در این الگو معلم آغازگر فعالیت است، زیرا فعالیت‌ها از قبل به‌وسیله معلم تعیین می‌شوند، اما جو همکاری و دوستانه بین معلم و شاگردان وجود دارد. تماس یکایک دانش‌آموزان برای دسترسی به اطلاعات فراهم نماید. این الگو منجر به افزایش آگاهی فردی و رشد خودکنترلی دانش‌آموزان می‌گردد و در همه سطوح تحصیلی کاربرد دارد. مراحل تدریس الگوی تفکر استقرایی عبارت‌اند از:

- تکوین مفهوم

- تفسیر مطالب

- کاربرد اصول یا عقاید (شعبانی، ۱۳۹۶: ۶۴)

۱۸_ الگوی آموزش کاوشگری

این الگو باعث تقویت استدلال فراگیران، شناخت مفاهیم، فرضیه‌ها و آزمون آنها در دانش‌آموزان می‌شود. در این الگو جو همکاری بین معلم و شاگردان وجود دارد، ولی سیستم اجتماعی بیشتر توسط معلم به ترغیب فراگیران جهت آغاز کاوشگری می‌پردازد و شیوه‌های کاوشگری را به آنها یاد می‌دهد، این الگو منجر به یادگیری و تقویت مهارت‌های جریان علمی، کاوشگری خلاق، تقویت روح خلاقیت، استقلال در یادگیری، تحمل ابهام و موقتی بودن دانش در دانش‌آموزان می‌شود.

مراحل تدریس الگو عبارت است از:

- مواجه نمودن فراگیران با مسئله

- گردآوری داده‌ها در خصوص مسئله و اثبات آن

- طبقه‌بندی داده‌ها (اطلاعات) - تجزیه و تحلیل داده‌ها

- تحلیل جریان کاوش (صفوی، ۱۳۹۸: ۴۷)

۱۹- الگوی آگاهی‌یابی

اهداف این الگو کمک به دانش‌آموزان برای توسعه آگاهی از توانایی‌های خویشتن در تفکر و احساسات گروهی، مناسب انسانی و ایجاد تصور ذهنی از خود است. معلم باید در این الگو انعطاف‌پذیر باشد. این الگو منجر به افزایش آگاهی، خود یک‌پارچگی روابط میان‌فردی می‌شود. **مراحل این الگو عبارت‌اند از:**

(۱) مشخص کردن تکلیف برای شاگردان از طریق ایجاد محیط امن برای آنها

(۲) بحث و تحلیل در خصوص گام اول

۲۰- الگوی دیدار در کلاس درس

این الگو برای کمک به فراگیران در پذیرش مسئولیت رفتار و شرایط اجتماعی است معلم بایستی دارای شخصیتی صمیمی و ماهر در فنون بحث میان‌فردی باشد و بیشتر اقدامات کنترل، ولی با دانش‌آموزان سهیم است. این الگو باعث استقلال و خود محبت دهی و آزاداندیشی می‌شود. **مراحل الگو عبارت‌اند از:**

(۱) استقرار فضایی از پذیرش مشارکت (تشویق دانش‌آموزان برای مشارکت و سخن‌گفتن)

(۲) طرح مسئله برای بحث به‌وسیله دانش‌آموزان یا معلم و بررسی پیامدهای آن

(۳) بررسی قضاوت ارزشی توسط فراگیران در خصوص مسئله

(۴) تعیین اقدام دیگر جایگزین از طریق توافق دانش‌آموزان که کدام مسئله را پیگیری نمایند.

(۵) التزام علمی دانش‌آموزان در برابر جمع

(۶) پیگیری رفتاری از طریق سنجش رفتارهای جدید ایجاد شده در دانش‌آموزان.

۲۱- الگوی پژوهش گروهی (تفحص گروهی)

این الگو برای کمک به دانش‌آموزان در تقویت مردم‌سالاری، تشریک‌مساعی و آموزش آنها از طریق همکاری کاوشگرانه در فهم و مسائل اجتماعی و تحصیلی است در این الگو معلم مانند یک مشاور عمل می‌کند و بایستی بتواند به درخواست‌های دانش‌آموزان پاسخ دهد و به کمک آنها نیازمندی‌های آموزش را فراهم آورد. این الگو نیازمند یک جو مثبت برای استدلال و مذاکره می‌باشد و در همه سنین و سطوح تحصیلی و انجام کارهای گروهی کاربرد مناسبی دارد. این الگو در نهایت منجر به کاوشگری منظم، کنترل و پویای مؤثر گروهی، تقسیم کار، مردم‌سالاری، تعهد و تمایل نسبت به کاوشگری و هم‌کوشی در دانش‌آموزان می‌شود.

۲۲_ الگوی آموزش برای رشد مفهوم و مهارت

این الگو معمولاً به دو صورت زیر است:

(۱) الگوی نظریه و عمل: مانند یک مهارت ریاضی که در آن مهارت با نشان دادن ممارست، بازخورد و نظارت درهم‌تنیده می‌شود تا دانش‌آموز بر آن مهارت تسلط یابد.

(۲) شبیه‌سازی که از توصیف شرایط زندگی به وجود می‌آید.

مثال: معلم در درس جغرافیا، کره زمین است و یا از مولاژ استفاده می‌کند و اندام‌ها و دستگاه‌های مختلف بدن انسان را نشان می‌دهد. در این الگو معلم نقش هادی و راهنما را دارد و بایستی یادگیری با تشکیل شرکت سهامی فکر بین دانش‌آموزان و معلم انجام گیرد این الگو در همه سنین و سطوح تحصیلی کاربرد دارد و در نهایت باعث افزایش مفاهیم و مهارت‌های آگاهی درباره سیستم‌های اجتماعی، همدردی، آگاهی از تنش تغییر و احساس اثربخشی در دانش‌آموزان می‌شود (میرزاحمدی، ۱۳۹۲: ۴۹).

فرایند یاددهی و یادگیری

فرایند به وقایع و روابط پویا، جاری مستمر و پیوسته در حال تغییر اطلاق می‌شود. یکی از مشخصات بارز فرایند، حرکت و پویایی آن است که بر اثر تعامل دائم اجزا و متغیرهای موجود در آن صورت می‌گیرد، و آغاز و پایان مشخصی ندارد. یادگیری نیز یک فرایند است، چون بر اثر تعامل دائم فرد با محیط، همیشه و در همه‌جا به طور پیوسته و مستمر صورت می‌گیرد. از طریق یادگیری فرد با محیط آشنا می‌شود، در مقابل محیط مقاومت می‌کند، محیط را تغییر می‌دهد، و برای تأمین نیازهای خود از آن استفاده می‌کند. گاهی نیز تحت‌تأثیر آن قرار می‌گیرد و زمانی هم خود را با آن منطبق و سازگار می‌سازد. مفهوم تدریس یا یاددهی به آن قسمت از فعالیت‌های آموزشی که با حضور معلم در کلاس درس اتفاق می‌افتد اطلاق می‌شود. تدریس بخشی از آموزش است و همچون آموزش یک سلسله فعالیت‌های منظم، هدف‌مدار و ازپیش‌طراحی‌شده را در بر می‌گیرد و هدفش ایجاد شرایط مطلوب یادگیری از سوی معلم است (شعبانی، ۱۳۹۳: ۵۹ و ۹۰).

یادگیری یکی از مهم‌ترین زمینه‌ها در روان‌شناس امروز و درعین‌حال یکی از مشکل‌ترین مفاهیم برای تعریف کردن است. درحالی‌که تعاریف متعددی از یادگیری صورت پذیرفته است؛ اما معروف‌ترین آنها تعریفی است که به‌وسیله گرگوری آ. کیمبل پیشنهاد شده است. کیم بل یادگیری را به‌صورت تغییر نسبتاً پایدار در توان رفتاری (بالقوه) که در نتیجه تمرین تقویت شده رخ می‌دهد تعریف کرده است. در نهایت می‌توان فرایند یاددهی - یادگیری را روابط پویا و پیوسته‌ای تلقی کرد که در یک محیط مشخص به طور معمول به نام کلاس با حضور معلم در بعضی مواقع به‌عنوان یاددهنده و دانش‌آموز به‌عنوان یادگیرنده که دارای توان رفتاری بالقوه‌ی یادگیری است جهت دسترسی به اهداف از پیش مشخص شده تعریف نمود (السون و هرگنهان، ۱۳۹۴: ۳۷).

۱. معیارهای انتخاب و کاربرد رسانه‌های آموزشی مناسب

الف) همخوانی با هدف‌ها، محتوا و شیوه‌های آموزشی: هر فرایند ارتباطی از جمله فرایندهای ارتباطی آموزشی، در پی اهدافی خاص شکل می‌گیرد. هدف‌های آموزشی، نتیجه‌نهایی فعالیت یاددهی - یادگیری هستند که باید به‌صورت رفتارهایی در فراگیران شکل بگیرند. این هدف‌ها، عامل تعیین‌کننده‌ای در کل جریان ارتباطی و از جمله در انتخاب رسانه مناسب هستند. به‌این‌ترتیب رسانه‌هایی مناسب است که با هدف‌های آموزشی، محتوا و فعالیت‌های آموزشی انتخاب شده منطبق و سازگار باشد. مثلاً اگر هدف آموزشی دستیابی به مهارت عملی معین باشند، رسانه‌هایی نظیر اشیای حقیقی مناسب‌ترین رسانه‌ها خواهند بود.

ب) توانایی انتقال پیام موردنظر: در تعریف رسانه‌ها اشاره شد که رسانه وسیله انتقال پیام است؛ بنابراین، یکی از شرایط ضروری قبول هر نوع شیء، تصویر، نوار صوتی، فیلم و غیره به‌عنوان رسانه آموزشی مناسب، توانایی آن وسیله در ارائه و القای پیام موردنظر است. به‌عبارت‌دیگر، وسیله‌ای که نتواند منظور معلم را به‌خوبی به مخاطبان منتقل کند، هرچند که از لحاظ کیفیت فنی و سایر جنبه‌ها عالی باشد، در آن موقعیت آموزشی خاص نباید مورد استفاده قرار گیرد. حاصل اینکه، هر رسانه تأثیرگذاری خاصی دارد و در انتقال پیام‌های خاصی می‌تواند به کار برده شود.

ج) انطباق با ویژگی‌های مخاطبان: رسانه آموزشی انتخاب شده باید با توانایی‌ها، علایق و نیازهای فراگیران منطبق باشد. در رسانه‌های شنیداری نظیر فیلم، مطالب باید با زبان قابل‌فهم مخاطبان ارائه شود. توضیحات نباید زیاد و کسل‌کننده یا کم و غیرکافی باشد. در انتخاب واژه‌ها، تصاویر، موسیقی، طنین صدا، سرعت بیان، فشردگی مطالب و غیره باید به علایق و توانایی‌های مخاطبان توجه شود. یکی از ویژگی‌های مهم فراگیران، سن آنهاست. مخاطبان کم سن‌تر بیشترین یادگیری‌های خود را از طریق تجارب عینی کسب می‌کنند. در بررسی پدیده‌ها، هر چه از حواس بیشتری بتوانند استفاده کنند، درک بهتری از آن به دست خواهند آورد؛ بنابراین برای برقراری ارتباط با این‌گونه فراگیران تا حد امکان باید از رسانه‌های آموزشی استفاده شود که امکان کسب تجارب یادگیری دست‌اول یا نزدیک به آن را فراهم می‌سازند. همراه با افزایش سن مخاطبان، به‌تناسب از رسانه‌هایی که از تجارب دست‌اول یا محسوس دورتر و به تجارب نیمه‌انتزاعی و انتزاعی نزدیک‌ترند استفاده می‌شود.

د) شیوه آموزشی: هر کدام از شیوه‌های آموزشی، رسانه خاص خود را می‌طلبد. مثلاً رادیو و تلویزیون برای بحث گروهی مناسب نیست یا اینکه در روش سخنرانی استفاده از مدل‌ها به کار نمی‌آید.

ه) موضوع آموزشی: رسانه‌ها لازم است با توجه به موضوع آموزشی انتخاب شوند. رنگ، صدا، حرکت، تصویر و غیره در القای موضوعات آموزشی نقش دارند.

و) شرایط و امکانات: بالابودن هزینه تهیه و تولید رسانه مناسب، سبب می‌شود که آن رسانه انتخاب نشود. دستیابی دیر هنگام به رسانه، علاقه آموزش‌دهنده به رسانه‌های خاص و نگهداری و به کار اندازی رسانه از عواملی هستند که در انتخاب رسانه تأثیر می‌گذارند (خاقانی زاده و شکر الهی، ۱۳۸۸: ۱۳۰ و ۱۲۹).

پیشینه پژوهش

در پژوهشی که توسط (شکی، کیایی، ۱۴۰۲) با عنوان جستاری در شیوه‌های تدریس کارآمد و اثربخش در فضای مجازی انجام شد. جهت انجام پژوهش از روش توصیفی استفاده شده. نتایج بدست آمده از پژوهش نشان داد که هدف از پژوهش حاضر بررسی شیوه‌های تدریس کارآمد و اثربخش در فضای مجازی در بین معلمان پایه اول مدارس ابتدایی استان گیلان می‌باشد. این پژوهش کاربردی و از نظر روش توصیفی از نوع پیمایشی است. نتایج نشان می‌دهد که ارتباط دائم دانش آموز و معلم، یادگیری فعال

دانش‌آموزان، ارائه بازخورد سریع دانش‌آموزان، تأکید بر زمان دانش‌آموزان، تفهیم انتظارات دوره آموزشی دانش‌آموزان و احترام به استعداد دانش‌آموزان در فضای مجازی برای دانش‌آموزان پایه اول مدارس ابتدایی استان گیلان ارتقا یافته است، اما متغیر همکاری و همیاری دانش‌آموزان در فضای مجازی برای دانش‌آموزان پایه اول مدارس ابتدایی استان گیلان ارتقا یافته نیست.

در پژوهشی که توسط (کاکي، صدر، ۱۴۰۲) با عنوان تأثیر آموزش مجازی بر کیفیت تدریس و خودکارآمدی معلمان دوره ابتدایی شهرستان آبدانان انجام شد. جهت انجام پژوهش از روش نمونه‌گیری استفاده شد. نتایج بدست آمده نشان داد که پژوهش حاضر که با هدف اثربخشی آموزش مجازی بر کیفیت تدریس و خودکارآمدی معلمان دوره ابتدایی انجام شده است و انواع نیمه آزمایشی همراه با پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل است. جامعه آماری شامل کلیه معلمان ابتدایی شهرستان آبدانان بود که نمونه آماری این پژوهش شامل ۳۰ نفر از جامعه آماری خواهد بود که به ۲ گروه، گواه (۱۵ نفر) و آزمایش (۱۵ نفر) جایگزین شده‌اند. روش نمونه‌گیری پژوهش به شیوه خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شد و به‌صورت تصادفی در گروه‌های آزمایش و کنترل جایگزین شدند. نتایج پژوهش نشان داد؛ آموزش مجازی باعث بهبود کیفیت تدریس و خودکارآمدی معلمان می‌گردد.

در پژوهشی که توسط (سبزه، حسینی کامیاب، ۱۴۰۱) با عنوان تجارب زیسته معلمان دوره اول ابتدایی درباره شیوه‌های تدریس خلاق در بستر آموزشی انجام شد، جهت انجام پژوهش از روش کیفی استفاده شد. نتایج بدست آمده نشان داد که پژوهش حاضر باهدف بررسی شیوه‌های تدریس خلاق در بستر آموزش مجازی بر اساس تجارب معلمان دوره اول ابتدایی انجام شد. در این مطالعه، روش پژوهش کیفی با رویکرد پدیدارشناسی مورد استفاده قرار گرفت. ابزار پژوهش مصاحبه نیمه ساختارمند بود. اعتبار داده‌ها با استفاده از تکنیک‌های تأیید پذیری از طریق خود بازبینی پژوهشگران و اعتماد پذیری با هدایت دقیق جریان جمع‌آوری اطلاعات و همسو سازی پژوهشگران تعیین شد. نتایج نشان داد که روش‌های تدریس خلاقانه شامل: ارائه کنفرانس توسط دانش‌آموز، تحقیق، بارش فکری، گردش علمی (استفاده از تورهای مجازی موزه و آثار باستانی)، روش نمایش، روش حل مسئله، کار دستی؛ ابزارهای آموزشی شامل: ابزارهای چندرسانه‌ای، استفاده از انیمیشن، فیلم، استفاده از وسایل بازی، استفاده از مواد طبیعی؛ تکنیک‌های خلاقانه تدریس شامل: عکاسی توسط دانش‌آموزان، بازی‌های فردی و گروهی، سفر علمی در خانه، قصه‌گویی و پرده خوانی؛ انگیزه معلمان در استفاده از روش تدریس خلاق شامل: حفظ و تقویت انگیزه یادگیری دانش‌آموزان در آموزش مجازی، ایجاد فضای شاد آموزش در دوران کرونا، تقویت حس خودآموزی در دانش‌آموزان، جذاب کردن کلاس درس، افزایش مشارکت دانش‌آموزان؛ و همچنین مهم‌ترین چالش و مشکلات معلمان در اجرای شیوه‌های تدریس خلاقانه شامل: ضعف نرم‌افزاری، کاهش تعاملات، کمبود امکانات، عدم همکاری اولیاء و ضعف ساختاری بود.

در پژوهشی که توسط (حسینی، غلام‌آزاد، نویدی، ۱۴۰۰) با عنوان تجارب زیسته معلمان ایران از تدریس مجازی در اوایل دوران همه‌گیری کرونا انجام شد. این پژوهش با هدف بررسی تجربه‌های تدریس معلمان در فضای مجازی در شروع دوران قرنطینه کرونایی انجام شده است. داده‌های موردنیاز از طریق اجرای پرسشنامه باز پاسخ در فضای مجازی (سامانه شاد و شبکه‌های اجتماعی معلمان) جمع‌آوری شد. یافته‌ها نشان می‌دهد معلمان در مرحله آغاز تغییر رویه آموزشی خود از حضوری به مجازی، الگوی آموزشی معمول خود را در فضای مجازی شبیه‌سازی کرده‌اند و به دانش و اصول پداگوژیکی تدریس در فضای مجازی توجه کافی نداشته‌اند. همچنین، بدبینی فراگیری نسبت به کیفیت و اثربخشی آموزش‌های مجازی در بین معلمان دیده شد.

نتیجه

شناخت و آگاهی مدرسان از نظریه‌های یادگیری و الگوهای تدریس اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا اماکن آموزشی جایگاهی برای هدایت، نظارت و یادگیری هستند و معلم چون راهنما، ناظر و سازمان‌دهنده هست. معلم افزون بر آگاهی‌های لازم در زمینه ماده درسی، باید درباره‌ی شیوه‌های طراحی آموزشی و ارزشیابی آن نیز دانش و مهارت کافی داشته باشد. اهمیت و ثمربخشی روش‌های تدریس و یادگیری بهتر همواره مورد نظر دانشمندان و محققین علوم تربیتی بوده است. تاریخچه مطالعات نشان می‌دهد روش‌های تدریس چه در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و چه در ایجاد انگیزه و خاطر، پرورش شخصیت و رشد خلاقیت آنان مؤثر است، وظیفه‌ی معلمان در فرایند تدریس تنها انتقال واقعیت‌های علمی به دانش‌آموزان نیست؛ بلکه باید موقعیت و شرایط مطلوب یادگیری را فراهم نماید و چگونه اندیشیدن و چگونه آموختن را به شاگردان بیاموزند. روش‌های تدریس به منزله‌ی روشنایی‌های متفاوتی هستند که هر کدام بردشان تا شعاع خاص را در بر می‌گیرند. البته باید بیان کرد که هر یک از روشنایی‌های فوق در ارتباط با موقعیت‌های مختلف از کارایی ویژه برخوردار هستند.

منابع

- اولسون، متیو. اچ و هرگنهان، بی. آر (۱۳۸۸). مقدم‌های بر نظریه‌های یادگیری، ترجمه علی‌اکبر سیف، تهران، دوران، چاپ هشتم.
- پورمند، رسول؛ نوروزی، داریوش؛ زارعی زوارکی، اسماعیل؛ دلاور، علی (۱۳۹۶). بررسی تأثیر روش تدریس گروهی آموزش هم‌زمان موضوعات مشترک با سطوح پیچیدگی متفاوت بر یادگیری دانش‌آموزان کلاس‌های چندپایه، نشریه تدریس پژوهشی، سال پنجم، شماره ۳
- حسینی، محمد؛ غلام آزاد، سهیلا؛ نویدی، احد (۱۴۰۰). تجارب زیسته معلمان ایران از تدریس مجازی در اوایل دوران همه‌گیری ویروس کرونا، فصلنامه فن آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، دوره ۱۲.
- خاقانی زاده، مرتضی؛ شکر الهی، فریدون (۱۳۸۸). استفاده از رسانه‌ها و وسایل کمک‌آموزشی در تدریس، دوماهنامه علمی-پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، شماره ۳
- خدا ویسی، سارا؛ سراجی، فرهاد (۱۳۹۸). توسعه حرفه‌ای معلمان با استفاده از فضای مجازی: مطالعه پدیدارشناسانه معلمان شهر همدان، نشریه علمی فناوری آموزش، جلد ۱۴، شماره ۱، ص ۱۰۹-۱۲۱
- سبزه، بتول؛ حسینی کامیاب، فائزه (۱۴۰۱). تجارب زیسته معلمان دوره اول ابتدایی درباره‌ی شیوه‌های تدریس خلاق در بستر آموزش مجازی، نشریه وزارت علوم، شماره ۱
- سیاحت خواه منیر (۱۳۹۱). بررسی میزان آشنایی اساتید دوره‌های مجازی با شیوه‌های تدریس در این دوره‌ها، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، رشته MBA، مؤسسه آموزش عالی مهر البرز
- سیف، علی‌اکبر (۱۳۹۲). روان‌شناسی پرورشی نوین، تهران، انتشارات دوران
- شعبانی، حسن (۱۳۹۳). مهارت‌های آموزشی و پرورشی (روش‌ها و فنون تدریس). نشریه سازمان سمت، ۹ و ۵۹
- شعبانی، حسن (۱۳۹۶). روش تدریس پیشرفته (آموزش مهارت‌ها و راهبردهای تفکر)، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها.
- شقاقی، مینا (۱۴۰۲). بررسی اثربخشی مهارت یادگیری خودتنظیمی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی بر آموزش مجازی، اولین کنفرانس بین‌المللی حقوق، مدیریت، علوم تربیتی، روان‌شناسی و مدیریت برنامه‌ریزی آموزشی، تهران <https://civilica.com/doc/۱۹۶۳۱۷۴>
- شکی، محمدحسن؛ کیایی، معصومه (۱۴۰۲). جستاری در شیوه‌های تدریس کارآمد و اثربخش در فضای مجازی، نشریه علمی رویکردهای پژوهشی نوین مدیریت و حسابداری، شماره ۲۵.
- صفوی، امان‌الله (۱۳۹۸). کلیات روش‌ها و فنون تدریس، ناشر: معاصر
- غلامی، نادیا؛ عسگری، محمد؛ جلالی، صادق (۱۳۹۹). بررسی موانع به‌کارگیری روش‌ها و فنون تدریس فعال در فرایند یاددهی-یادگیری از دیدگاه معلمان مدارس ابتدایی، فناوری آموزش و یادگیری، سال چهارم، شماره ۱۳.

فضلی خانی، منوچهر (۱۳۸۵). راهنمای عملی روش مشارکتی و فعال در فرایند تدریس، تهران، انتشارات آزمون نوین، چاپ نهم.

کاظمی، زهرا؛ خوشنام، معصومه؛ خوشنام، مریم؛ درویش، مریم (۱۴۰۲). راهکارهای بهبود کیفیت آموزش مجازی در آموزش و پرورش <https://civilica.com/doc/1962306>

کاظمی، معصومه؛ عبادی کوهساره، فرزانه (۱۳۹۹). شیوه‌های نوین آموزش، نشریه بهروز، سال ۳۱، شماره ۱۰۶.

کاکلی، محمد؛ صدر، آمنه (۱۴۰۲). تأثیر آموزش مجازی بر کیفیت تدریس و خودکارآمدی معلمان دوره ابتدایی شهرستان آبدانان، فصلنامه پویا در علوم انسانی، دوره: ۹، شماره ۳۰

محمدقلی زاده، حدیجه (۱۴۰۰). بررسی روش‌های افزایش انگیزش آموزگاران در استفاده از الگوهای تدریس جدید در کلاس‌های مجازی در مدارس ابتدایی شهرستان بابل.

محمدی، اکرم (۱۳۹۷). بررسی شیوه‌های نوین تدریس در آموزش، پنجمین همایش علمی پژوهشی از نگاه معلم.

ملکی، حسن (۱۳۹۵). برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)، ناشر: پیام اندیشه، چاپ ۲۴

میرزاحمدی، محمدحسن (۱۳۹۲). تکنولوژی آموزشی، تهران، پوران پژوهش.

یغما، عادل (۱۳۹۲). کاربرد روش‌ها و الگوهای تدریس (با تأکید بر نقش تکنولوژی آموزشی)، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، چاپ ۸.

یوسفی، شیوا (۱۳۹۸). میزان استفاده کاربران شبکه‌های اجتماعی از آموزش مجازی با استفاده از شبکه اجتماعی توئیتر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته مهندسی فناوری اطلاعات گرایش تجارب الکترونیک، دانشگاه علوم و فنون مازندران.

Aliari, S., Boroumand, S., & Alikhani, S. (2009). A practical guide to designing a web-based training program. *Journal of the Nursing School of the Army of the Islamic Republic of Iran*, 9(1), 30-37. [In Persian]